

**LINGVOKULTUREMALAR IFODASI SIFATIDA “MAY”
SO‘ZINING SALIM ASHUR SHE’RIYATIDAGI POETIK TALQINI**

MUSTAFAYEVA SAODAT BURXANOVNA

Qarshi davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya:

Mazkur maqolada Salim Ashur she’riyatida uchraydigan lingvokulturemalarning ifodasi tahlil qilinadi. Ayniqsa, “may” so‘zining milliy, madaniy va falsafiy qatlamlari ochib beriladi. “May” nafaqat ichimlik sifatida, balki ilhom, ma’rifat, ruhiy holat va tasavvufiy ramz sifatida ko‘riladi. She’rda tabiat tasvirlari, ruhiy kechinmalar, ishq va ilhom ramziy obrazlar orqali ifodalangan. Bu jihatlar “may” so‘zining lingvomadaniy birlik sifatidagi o‘rni va ahamiyatini yoritishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: *Lingvokulturema, may, Salim Ashur, etnografik tasvir, tasavvuf, ilhom, o‘zbek she’riyati, madaniyat.*

Zamonaviy o‘zbek she’riyatida lingvokulturemalarning o‘rni alohida ahamiyat kasb etadi. Etnografik tasvirlar, xalqona ifodalar, urf-odatlariga doir so‘z va timsollar ijodkorlarning milliy ruhda fikr yuritishida asosiy vositaga aylanadi. Salim Ashur she’riyatida bunday lingvokulturemalar keng va chuqur ishlatiladi. Xususan, “do‘ppi”, “lagan”, “chimildiq”, “may” kabi so‘zlar oddiy leksik birlik bo‘lishdan tashqari, butun bir madaniy konseptni o‘zida mujassam etadi. Ayniqsa, “may” so‘zining turli konnotatsiyalarda ifodalanishi o‘zbek she’riyatidagi ko‘p qirrali ma’nolar qatlamini ochib beradi.

Etnografik lingvokulturemalarni Salim Ashur she’riyatida juda ko‘p uchraydi. U o‘z asarlarida xalqning **hayot tarzini, madaniyatini, urf-odatlarini** va **mehnatini** ifodalashda tilning etnografik boyliklaridan keng foydalanadi. Salim Ashur she’rlarida **“do‘ppi”, “lagan”, “so‘fi”, “o‘choq”, “tandir”, “chimildiq”,**

“arava”, “qayish”, “may” kabi soʻzlar, nafaqat, oddiy leksik birliklar sifatida, balki milliy, ijtimoiy va madaniy tasavvurlarni yaratish uchun muhim rol oʻynaydi.

Shoirning “*Alpomish, sen tulpor surgan yerlar qani?*” sheʼrida qoʻllanilgan “may”, “kelin”, “kuyov”, “toj”, “chimildiq” soʻzlari lingvokulturema sifatida oʻzbek milliy mentalitetini ochishda xizmat qilmoqda.

May soʻzining etimologiyasi quyidagicha: “may, boda, sharob; uzumdan tayyorlangan ichkilik; musallas, vino. *Otabek ichkilikdan qattiq hazar qilar va bu kungacha mayni oʻziga dushman koʻrib kelar edi.* A. Qodiriy, Oʻtgan kunlar”¹.

“May” soʻzi turkiy tillarda qadimdan mavjud boʻlib, dastlab “*mast qiluvchi ichimlik*” maʼnosida qoʻllanilgan. Eski oʻzbek tilida ham “may” shaklida ishlatilgan. U fors tilidagi “mey” (می) soʻzidan oʻzlashgan boʻlib, forsa ham aynan “vino”, “ichimlik” maʼnolarida ishlatiladi. “May” soʻzining tarixiy konnotatsiyasi Sharq adabiyotida koʻpincha sharob, hayot shavqi, rindlik ramzi sifatida poetik ishlatilgan. Xususan, “klassik shoirlar (Navoiy, Hofiz, Umar Xayyom) asarlarida may koʻpincha ilhom, ozodlik, maʼrifatga erishish vositasi sifatida talqin qilinadi. Xususan, “may, boda, chogʻir singari timsollardan oʻz ijodida mohirona foydalanish shoirlarning yuksak isteʼdodini namoyon qiladi. Jumladan, oʻz gʻazallarida sharobni vahtad mayi, ishq sharobi, ilohiy fayz va quvonch timsoliga koʻtargan shoirlardan biri Hazrat Navoiydir. Turkiy xalqlarning sevimli shoiri, buyuk mutafakkir Alisher Navoiyni maʼrifat osmonining quyoshiga qiyos etish mumkin. Saxiy quyosh oʻzining beminnat nurlari bilan zaminni yoritgani, oʻt-oʻlan undirib, nozik nihollarni ulkan daraxtga aylanishiga koʻmaklashgani singari Hazrat Navoiyning irfon nurlaridan bahramand boʻlgan kishining ham qalbi yorishib, fikri teranlashadi, ruhiyatidagi ojizlik kuch-qudratga aylana boradi”².

Tadqiqotlarda: “may – oshiqning, faqrning maʼnaviy ovqati. Ilohiy nurni idrok qilish. Olam sirlarini anglab yetishdan olingan zavq va kadar, taxayyuliy ayshlar quvonchi”³ deya tasnif etiladi.

¹ <https://uz.wiktionary.org/wiki/mai>

² F.Nasimova. Navoiy lirikasida may mavzusi / Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation. Vol.2 № 8. 2024.

³ O. Movlonov. Tasavvufiy – adabiy timsollar olamiga yoʻl / Til va adabiyot taʼlimi. 11-son. 2018. –B.24.

May ichib, ko'ngilni yozdim...

May bo'lmasa, suhbatu shavq bo'lmas

Ushbu misollarda “may” faqat ichimlik emas, **ruhiy holat, ilhom** timsoli sifatida kelgan. **“May” o'zbek tilida lingvomadaniy birlik hisoblanadi.**

Chunki: U **faqatgina ichimlik emas**, balki **madaniy, falsafiy, ruhiy** ma'nolarni ham ifodalaydi. O'zbek she'riyatida, xususan, g'azal janrida **“may”** ko'pincha:

Ilhom;

Ma'rifat;

Ruhiy holat (saflik, ozodlik);

Ishq (ko'pincha majoziy ma'noda), hatto **ma'naviy “mastlik”**, ya'ni dunyo g'amidan yiroqlik ifodasi sifatida ishlatiladi.

Alisher Navoiyning: *“May ichib, mast bo'ldim, bu ne holatdadir...”*,
Boburning: *“May ichib, ko'ngilni yozdim, dardimni unutdim...”* misralaridagi **“may” – ichimlik emas, balki ruhiy yengillik, g'amdan qutulish, ilohiy ilhom** ifodasi sifatida ishlatilgan.

Tasavvufda “may” – **ma'naviy yuksalish, haqiqatga yetishish**, “mastlik” esa **ilohiy holat** sifatida tushuniladi: *“Mayxo'r”* – haqiqiy ichkilikboz emas, balki **haqiqiy ishq dardida yongan tasavvuf ahli**. **“May” so'zi o'zbek tilida lingvomadaniy birlik hisoblanishi u** faqat ichimlik sifatida emas, balki **madaniyat, adabiyot, tasavvuf, ruhiyat, ishq va ilhom** kabi **chuqur ma'nolarni** o'zida jamlagan.

Shu bilan birga shoirning *“May”* nomli she'ri yuqoridagi fikrlarga misol bo'ladi. Negaki,

Garchi shamol chalg'itdi yo'ldan,

Garchi bulut to'sdi oydinni.

Qattiq tutib Baxtning qo'lidan,

Giloslar duv qizargan kuni.

Garchi yomg'ir ko'chasi toyg'oq,

Garchi o 'sar har o 'smir kungay.

Qahr qilsa-da momo Qalldiroq,

Adashmadi – yetib keldi May.

Tashqarida duldirab turgan,

Ko 'zlarimga urildi nogah.

Gul misoli gulladi birdan,

Derazaga suyangan nigoh.

She'rni o'qigan kitobxon, she'r mavzu sifatida “*may*” oyning nomi sifatida tushunsa, boshqa ijodkor bu mavzuni ilohiy deb tushunadi. Bu she'r – **chuqur ma'no qatlamlariga ega** va uni **madaniyat, adabiyot, tasavvuf, ruhiyat, ishq** va **ilhom** nuqtai nazaridan tahlil qilish juda boy manzarani ochadi. She'rda **tabiatdagi qiyinchiliklar (shamol, bulut, yomg'ir)**, hatto **momo qalldiroq** orqali hayotdagi mashaqqatlar timsoli keltirilgan. Shunga qaramay, **bahor (May)**, **go'zallik, umid** va **ishq** zohir bo'ladi. Sh'erdagi: **shamol, bulut, yomg'ir, momo qalldiroq** – sinovlar, ruhiy notinchlik; **baxtning qo'li** – omadni ushlash, hayotni boshqarish; **giloslarning qizarishi** – tabiiy uyg'onish, hayotning zavqi; **may** – bu yerda fasl (bahor oxiri, hayot uyg'onishi), ammo ko'proq **tuyg'ularning uyg'onishi, ilhom** timsoli; **derazaga suyangan nigoh** – **ishq, sog'inch, ilhom manbai**.

She'rda **madaniyat va urf-odat konteksti: giloslarning qizarishi, bahor, may oyi** – o'zbek xalq an'analarida bu **tabiatning to'liq uyg'onishi, hosilning boshlanishi, to'y-marosimlar fasli** sifatida tushuniladi.

May – xalqimizda “yangi hayot” timsoli. Bu she'rda u nafaqat fasl, balki **yaxshi kunlar kelishi** belgisi.

She'rning **tasavvufiy tahlil – ramziy ma'nolari quyidagicha:**

Shamol, bulut, momo qalldiroq – nafs, dunyo tashvishlari, ilohiy yo'lga to'sqinlik qiladigan tashqi kuchlar.

Baxtning qo'ldan tutish – ma'naviy yo'ldan ketish, Haq yo'lga kirish.

May – tasavvufda bu **ilohiy mastlik, Alloh ishqida gumrohlik**, dunyo g'amidan xoli bo'lish demakdir.

Giloslar qizarishi – qalbning ilohiy ishq bilan to'lishi, poklanishi.

She'r ruhiy holatlarning nozik ko'rinishlarini beradi:

Adashish – yo'ldan chalg'ish → ichki izlanish;

Mayning kelishi → ichki uyg'onish, umid, quvonch;

Derazaga suyangan nigoh – bir insonni sog'inish, u orqali hayotga bo'lgan ehtiyoj, muhabbatga tashnalik;

Bu holatlar ruhiy yetilishga, o'zini anglashga, tuyg'ular bilan kurashishga ishora qiladi.

She'rda **ishq va ilhom: may** – bu yerda faqat fasl emas, balki **ishq va ilhomning kelgan pallasi**. Hayotda yangi bosqich, yurak uyg'onishi. **Sog'inch, nigoh** – she'rdagi dramatik kulminatsiya. Ilhom va ishq aynan shu **nigoh** orqali yurakka uriladi.

Salim Ashur she'riyatida “may” lingvokulturemasi ko'p qatlamli va boy semantik xususiyatlarga ega. U faqat ichimlik sifatida emas, balki milliy madaniyat, ruhiyat, tasavvuf va ishq kontekstida keng qo'llaniladi. She'rda “may” – bahor, uyg'onish, ruhiy poklanish, ilhom va muhabbat timsolidir. Shoir bu obraz orqali milliy ong va madaniy xotirani badiiy ifodalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodiriy, A. *O'tgan kunlar*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1990.
2. Alisher Navoiy. *G'azaliyot*. – Toshkent: Fan, 1980.
3. Xayyom, U. *Rubobiylar*. – Toshkent: Adabiyot nashriyoti, 1974.
4. Mirzaev, S. *Til va madaniyat*. – Toshkent: O'zMU nashriyoti, 2004.
5. Ismatullayev, S. *Lingvokulturologiya asoslari*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015.

6. Ashur, S. *May*. – She'rlar to'plami. Toshkent: Adabiyot nashriyoti, 2020.
7. Bobur, Z. M. *Boburnoma*. – Toshkent: Fan, 1989.
8. Said Ahmad. *Milliy obraz va til*. – O'zbekiston: Ma'naviyat, 2002.